

ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА У МОВІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено семантико-функціональному аналізу військової лексики у прозі сучасного українського письменника, очевидця воєнних подій на Сході України Олександра Вільчинського. З'ясовано специфіку вживання військового сленгу на матеріалі твору «У степу під Авдіївкою».

Ключові слова: термін, військова лексика, військовий сленг, художній текст, картина світу, російсько-українська війна.

Galyna Vyshnevka. MILITARY VOCABULARY IN THE MODERN PIECE OF LITERARY WRITING: A FUNCTIONAL ASPECT

Each national army has its own distinctive features, structural and organizational levels, laws, customs, traditions, and slang peculiar only for this one. Taking into account that the military operation in the East of Ukraine has been going on for more than five years, the Ukrainian military vocabulary are greatly enriched during this period. We believe that works on military topics are a new milestone of contemporary Ukrainian literature, and the theme of the Russian-Ukrainian war has just been entering the literary area.

The relevance of the study of military vocabulary is caused by the rapid and continuous updating of terminological vocabulary with new linguistic units, which gives scientists valuable material for studying.

The objective of the work was to study the features of the «military vocabulary» concept and to determine the main linguistic characteristics of terms of military affairs in the literary language of the contemporary author.

The subject of the study was the military vocabulary used to refer to military realities, and the object was the peculiarities of its linguistic activation in O. Vilchinsky's novel «In the Steppe near Avdiivka». It has been applied the descriptive and comparative methods while studying.

The proposed work is one of the first attempts to describe military vocabulary in the literary language of Olexandr Vilchinsky, whose personal biography has already been intertwined with the national tragedy of the people.

Keywords: term, military vocabulary, military slang, literary text, picture of the world, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Кожна національна армія має свої характерні особливості, структурний та організаційний рівні, закони, звичаї, традиції, характерний тільки для неї сленг. Враховуючи, що військова операція на Сході України триває вже більше п'яти років, українська військова лексика значно збагатилася за цей період.

Вважаємо, що твори на військову тематику є новою віхою сучасної української літератури. Тема російсько-української війни тільки виходить на літературну арену (Б. Гуменюк «Вірші з війни», Є. Положий «Ловайськ», В. Шкляр «Чорне сонце», В. Івченко «2014», О. Вільчинський «У степу під Авдіївкою» та ін.).

Актуальність дослідження військової лексики зумовлена швидким та безперервним поповненням відповідної термінологічної групи новими лінгвістичними одиницями, що дає вченим цінний матеріал для студіювання.

Метою роботи є дослідити особливості поняття «військова лексика» та визначити основні лінгвістичні характеристики термінів військової справи у художній мові сучасного українського автора.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

- систематизувати військову лексику у досліджуваному матеріалі;
- виокремити характерні особливості мови українських військовослужбовців;
- визначити лексико-функціональну специфіку назв на позначення військової справи у повісті «У степу під Авдіївкою» О. Вільчинського.

Предметом дослідження стала військова лексика, що використовується на позначення воєнних реалій, а **об'єктом** – особливості її мовної об'активації у романі О. Вільчинського «У степу під Авдіївкою». Застосовано описовий та порівняльний методи.

Аналіз публікацій із теми дослідження. В Україністиці військова лексика має давню та багату історію дослідження (від витоків української держави до сучасного стану). До прикладу, праці А. Буділовича (опис військової лексики давньої спільнослов'янської мови), А. Генсьорського (лексика, що виражає поняття, пов'язані з військовими подіями, які описано у Галицько-Волинському літописі), С. Ледяєвої (лексика військової сфери давньоруської мови), Л. Кутіної (аналіз військової термінології XVI–XVII ст.), М. Тузової (слова на позначення військових понять другої половини XVII ст. – першої половини XVIII ст.), О. Андріянової (історія української військово-морської лексики козацької доби), Г. Халимоненко (тюркська військова лексика у мовленні українського козацтва), Н. Яценко (формування назв військового одягу в українській мові), Ю. Ігрик (емоційно-забарвлені елементи військової лексики) та под.

Зазвичай під військовою лексикою розуміють лексичні одиниці, які виконують функцію номінації певного референта військової справи у сфері офіційної військової комунікації.

Пізнавальними є дослідження, присвячені функціонуванню окремих груп військової лексики у літературних творах. Наприклад, студії О. Колган, І. Данилейченко («Терміни військової справи як елементи художніх засобів історичного роману сучасної української літератури у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай»), З. Дубинець («Військова лексика в романі Р. Іваничука «Мальви»»), І. Литовченко («Лексико-семантичні та функціонально-стилістичні особливості лексики на позначення зброї в романі П. Загребельного «Роксолана»»), К. Панасюк («Військова термінологія у романі Ю Щербака «Зброя Судного дня»).

Вже класичними стали трактування військової лексики, запропоновані Л. Нелюбовим [8, с. 4-5], в українському мовознавстві ці ідеї розвинула Ю. Байло [1, с. 4-5]. Графічне втілення трьох складових поняття «військовий термін» показано на Рис.1.

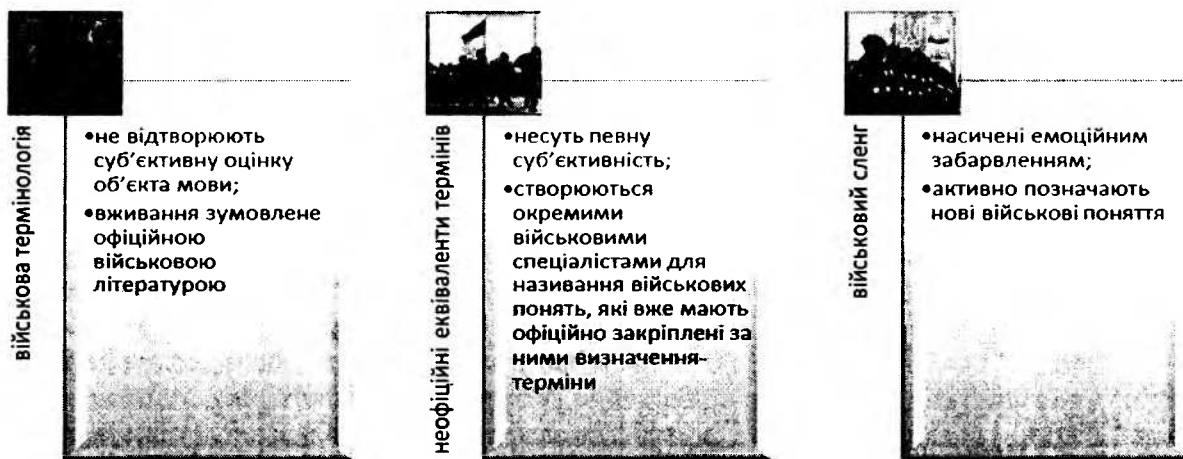

Рис.1. Складові поняття «військовий термін».

Зауважимо, що українська мова завжди активно реагувала на всі зміни, які відбувалися в суспільстві. Не стала винятком і військова лексика, яка поповнюється новими тематичними групами після кожних військових дій.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що активно збагачують досліджуваній пласт мови письменники. Особливо виразно це вдається тим із них, хто побував на війні. Одним із таких авторів став О. Вільчинський. Відомий український письменник, есеїст, журналіст, викладач кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, громадський діяч. На творчій зустрічі зі студентами Галицького коледжу ім. В. Чорновола (10.11.2018 р.) він спрогнозував: «Найкращі твори про війну згодом напишуть ті, хто зараз воює».

Роман «У степу під Авдіївкою» (2018) базується на реальних подіях та враженнях автора, котрий взимку 2016-2017 років перебував як рядовий борець в одному з добровільних підрозділів. «Виявляється, навіть у п'ятдесят три багато чого можна відчувати вперше, особливо, якщо ти вперше в житті потрапив на війну, до того ж добровільно...» [4], – зазначає автор у передмові книги.

Головний герой роману, борець із позивним Луїс, у цивільному житті – Роман Данилюк, працівник обласного архіву, який пішов захищати батьківщину, незважаючи на вік та слабе серце... Він та його побратими опинилися неподалік тієї самої легендарної «авдіївської промки». І, як зазначає сам автор: «Якщо вони не потрапляють на передову – то передова приходиться до них» [4].

Стосовно мови твору, то дослідники творчості автора зауважують, що стилістичною домінантою його нарративу є аскетизм. Так, у романі «відсутні патетичні метафори, поетичні епітети й вибагливі порівняння. Ця проза є зразком суцільного мінімалізму, коли значень більше, ніж слів. Але саме увага до деталі, уміння зауважити не дуже помітні подробиці, надає текстові особливих ознак довіри до авторської інтонації. Степовий колорит подається на рівні скупого пейзажу, що й зрозуміло – усе довкілля понівечене, до того ж події відбуваються взимку, під Новий рік» [6].

Як уже згадувалося, склад сучасної української військової та військово-технічної термінології постійно змінюється та поповнюється, оскільки військові дії актуальні для наших реалій. Він безперервно змінюється через зникнення з ужитку багатьох слів, зміни значень, безперервного поповнення новими термінами, як-от у зв'язку з реорганізацією видів збройних сил, появою та розробкою нових зразків військового озброєння та військової техніки, нових стратегій ведення бойових дій тощо. Щодо лексичних особливостей авторської мови, то привертають увагу передусім антропоніми та деякі інші лексичні групи, що можна зобразити тематичними блоками (Рис. 2), найяскравіші з них і будуть розглянуті у запропонованій розвідці.

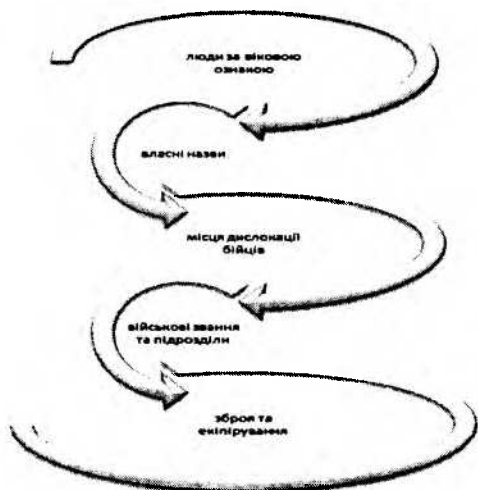

Рис. 2. Тематичні блоки військової лексики роману «У степу під Авдіївкою»

Так, у творі спостерігається незвична вікова градація серед бійців. Це пов'язане з тим, що згідно Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» на строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу) [10]. Тому нерідко воюють старі і молоді, причому молоді часто є досвідченішими, багато з бійців не досягли 30-ти річного віку, а відтак старших за себе на декілька років називають «дідками» та под. Старшим серед них може бути і наймолодший. Наприклад: «На посту їх двоє, старий і молодий...» [4, с. 25]; «Та все ж оте «старик» поки що різало вуха» [4, с. 31]; «Бо ж формально в роті вони мають однаковий статус чи то пак звання – рядові, і Зяблик навіть має деякі переваги, бо тут він набагато довше...» [4, с. 29];

«Коли Косичка був за старшого. Бо новоприбулих за першим разом завжди ставили на пару зі старшими...» [4, с. 5]; «...Вже Луїса з Ушатим вважали за старожилів і зверталися за порадою...» [4, с. 13]; «На той момент Філ виконував обов'язки старшини, видавав обмундирування і зброю, вів облік, керував розвантаженням продуктів та їх відправленням на передову» [4, с. 13].

Невід'ємним елементом будь-якого літературно-художнього тексту зазвичай виступає власне ім'я персонажа, яке автор не лише в оригінальний спосіб пов'язує з персонажем-денотатом, але якому часто відводиться особлива роль у реалізації всього творчого задуму письменника [2, с. 2]. Слід зазначити, що літературно-художній антропонімікон в О. Вільчинського є розмаїтим і заслуговує окремих наукових студій. Наприклад, деякі персонажі носять імена реальних історичних осіб: Ван Гог, Васко, Сабоніс: «Сабоніс! Або просто Сабон... А тому що найвищий» [4, с. 122]; «... Ван Гог у тому настрої, що йому можна і про себе нагадати» [4, с. 61].

Автор широко використовує і своєрідні прізвиська, серед яких багато об'єктивують інформацію про національність бійців, місце проживання (Брест, Хотин, Швед, Севєр, Абдула, Захід, Білорус, Полтава, Крамар): «Поки чистили,мили і нарізували в пательню картоплю, то і Хотин проснувся, і Брест прийшов» [4, с. 158]; «Що случилось? – нахилився до нього Полтава» [4, с. 100]; «Щоправда, Луїсові здалося, децо косоокий, то, може, від того і Казах?» [4, с. 106]; «... Із Краматорська, потому Крамар» [4, с. 141], рід дільності (Шаман): «Шаманить... Коли повертаємося, він завжди шаманить...» [4, с. 142].

Літературно-художня антропонімія О. Вільчинського характеризується багатством дійктичних літературно-художніх антропонімів, які не тільки вказують на реальних осіб, а й опосередковано виявляють авторське ставлення до них (Мудрий, Крейзі).

У творенні образів бійців письменник акцентує на певних зовнішніх ознаках, що відображають їхні прізвиська: Косичка (має невеличку косу), Борода (навпаки, безбородий), а також Монгол, Русий, Ушатий («А ще він думав про людей, з ким звела його тут доля. Про це зовсім юних Косичку із Заходом, про Зяблика і Русого, про Васко і Аську, Ван Гога, Філа і Машу-Марічку та всіх інших, кого тут зустрів і чий сон та спокій він зараз, у цей момент, оберігав» [4, с. 51]; «Бо ще не знав, наскільки йому пощастило, зустрівши такого надійного і відданого друга, як Ушатий» [4, с. 18]).

Межа між власними і загальними назвами, як відомо, рухома. Часто тільки в контексті можна визначити є іменник загальною чи власною назвою [7]. Нерідко автор протиставляє, з одного боку, «добровольців-правосеків», «западенців», а з іншого – «місцевих», «сепарів»: «Ох уж еті западенци» [4, с. 28]; «Зяблик всіх місцевих без розбору називає сепарами...» [4, с. 23]; «Може, так і треба говорити з добровольцями, просто й щиро, де кожен сам собі найкращий мотиватор вже хоча б тому, що опинився тут» [4, с. 120]; «Бо ж більш умотивованих бійців, ніж добровольці, не знайти, які не за нагороди чи гроші, а часто навіть за свої власні кошти ідуть сюди, аби рашистська сепарська зараза не полізла далі» [4, с. 37].

Відчутно, що письменник добре обізнаний з описаними у творі територіями та місцями дислокації бійців, оскільки побував там. Саме тому детально відтворює їх, використовуючи відповідні лексеми військового сленгу: «передок» [4, с. 5], «промка» [4, с. 10], «казарма», «база», «город» [4, с. 21]: «За плечима, позад нього, – їхня база, побратими, Україна, Європа, а перед ним – притрушені снігом мішки з піском і шлагбаум, а за шлагбаумом, де закінчується світло прожектора, – ніч, влада тьми, морок...» [4, с. 50].

Під позицією розуміють місце (ділянку), зайняте або підготовлене до заняття кулеметами, знарядями, мінометами і іншими вогневими засобами, а також артилерійськими, танковими підрозділами для ведення вогню. Розрізняють такі воєнні позиції: основні, тимчасові і запасні; відкриті і закриті. В О. Вільчинського читаємо: «Там же, на позиціях біля авдіївської промзони, обороняючи її лівий фланг...» [4, с. 25].

Військові звання – персональні ранги військовослужбовців і військовозобов'язаних запасу, які визначають їх службово-правовий стан і підпорядкування [3]. У досліджуваному творі це демонструють контексти: «В нашого побратима Абдули, якого тут всі знають, як командира

відділення, який ніколи не підведе і на якого завжди можна покластися, сьогодні день народження...» [4, с. 120]; «Віталік, якому було вже під п'ятдесят, на війні навіть помолодшав, хоча, напевне, мало би бути навпаки. Був командиром відділення...» [4, с. 17].

Щодо військових підрозділів (батальйон, дивізіон у полку, рота в батальйоні, взвод у роті і т. ін.), то вони формують збройні сили України – військові формування, на які відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) покладається оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності; види Збройних Сил України – Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили, і окремих родів військ – Десантно-штурмові війська Збройних Сил України [9]. На сторінках роману також спостерігаємо згадані терміни, а також військові жаргонізми: «штурми», «отегешники» та под. («Вони – це окрема штурмова рота добровольчого корпусу, їх ще називають «штурми»...» [4, с. 23]; «Удень там стоять отегешники...» [4, с. 6]; «...пішли у спецназ: і один служив на донецькому, а другий – на луганському напрямках» [4, с. 17]; «На щастя, якось вдалося тоді обійтися без кровопролиття, здоровий глузд врешті-решт взяв гору, нацгвардія відійшла...» [4, с. 37]; «Із найяскравіших спогадів – те, як донських козачків ганяв своїм АГСом, як зайців» [4, с. 17]).

Остання з аналізованих у статті груп об'єднує назви зброї, екіпірування і под. Бойова зброя призначена для виконання бойових дій військовослужбовцями та уповноваженими особами з правоохоронних органів, виготовляється неодмінно на заводах, має нарізні стволи, призначена для стрільби кулями [9]. Досліджуваний твір багатий передусім на сленгові назви зброї: «сімка», «п'ятірка», «зенітка», «гради»: «Сімка» краща за рахунок ваги кулі... Але чергами його заносить вправо. У «п'ятірки» краща кучність, хоча більше рекошетить, бо вага кулі мала. Зате, якщо попадає, то робить фарш...» [4, с. 135]; «Але сепари враз почали залупатися, і знову, як і в чотирнадцятому, як і в п'ятнадцятому під Дебальцевим, пішла в хід і артилерія, і «гради», і танки» [4, с. 43]. Оригінальним є розуміння автором гаджета як зброї. Гаджет (англ. gadget – пристрій) – цікава технічна новинка у вигляді електронного пристрою [5]. Наприклад: «Тоді друг Борода одразу розчехлив свій крутий таджет, але невдовзі знову зачехлив» [4, с. 45].

Описує автор і маскувальні засоби, як-от камуфляж чи мішки з піском: «На посту їх двоє, старий і молодий, точніше троє, ще плямистий кіт, чорне з білим, який то з'являвся, то зникав за мішками з піском, прикритими ще літньою маскувальною сіткою...» [4, с. 25]; «Луїс повернувся до кімнати, взяв свою камуфляжну куртку, витяг із лівої кишені валідол, із правої – анальгін...» [4, с. 63]; «У перший день Луїс отримав із його рук камуфляж» [4, с. 11].

Під екіпіруванням зазвичай розуміють усе те, що потрібне для спорядження, обмундирування кого-, чого-небудь. Для успішного ведення бою солдат озброюється та екіпірується. О. Вільчинський описує це так: «На лавці біля ялинки курич Марек, його «розгрукка» була вже на ньому й вищерт напхана різьками, а з боків звисали підсумки, також набиті патронами. Луїс звернув увагу, що на ногах у нього були такі ж «бурки», як і в Казаха» [4, с. 138]; «А мене, еслі хочеш знать, даже «горку» обещали», а «горкі» даже у спецназа нет...» [4, с. 36]; «А коли Луїс брав бронік і каску, то ще поцікавився у Філа, які там відчуття – бути під обстрілом?» [4, с. 12].

Висновки та перспективи дослідження. Запропонована робота є однією з перших спроб опису військової лексики у художній мові Олександра Вільчинського, особиста біографія котрого уже переплетена з національною трагедією народу. Впевнені, що роман «У степу під Авдіївкою» має всі шанси стати маленьким дзеркалом понівеченої сучасної української історії, у якому відбилися події російсько-української війни ХХІ ст.

Під час дослідження було встановлено, що твір наповнений військовою лексикою, вжитою автором для досягнення стилістичної мети – правдивого зображення воєнних подій на Сході України.

Загалом, військова лексика є особливою групою лексичних одиниць, яка потребує подальших наукових досліджень, особливо з погляду її функціонування у художній мові сучасних письменників-очевидців (учасників) бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байло Ю. В. Особливості поняття «військовий термін» (семантичний аспект). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Сер. Філологічні науки*. 2013. Кн. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_13 (дата звернення: 14.06.2019).
2. Вегеш А. І. Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2010. 18 с.
3. Вільчинський О. У степу під Авдіївкою : роман. Харків : Фоліо, 2018. 187 с.
4. Військові звання і ранги. Інститут історії України : веб сайт. URL: <https://tinyurl.com/uwdfpw3> (дата звернення: 14.06.2019).
5. Гаджет. Вікіпедія : веб сайт. URL: <https://tinyurl.com/u758x6u6>. (дата звернення: 14.06.2019).
6. Дігай Т. Як не я, то хто? *Золота пектораль* : веб сайт. URL: <https://zolotapektoral.te.ua/%D1%8F%D0%BA-%D0%BD%D0%B5-%D1%8F-%D1%82%D0%BE-%D1%85%D1%82%D0%BE/> (дата звернення: 14.06.2019).
7. Іменники загальні і власні: веб сайт. URL: http://online-hw.com/content/s_t-pravila/zagalni-vlasni.html (дата звернення 03.06.2019).
8. Нелюбин Л. Л., Дормидонтов А. А., Васильченко А. А. Военный перевод и его особенности : учебник военного перевода (общий курс). Москва : Воениздат, 1981. 379 с.
9. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. Загальні Положення: пункт 7: Законодавство України: веб-сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення 05.05.2019).
10. Хто підлягає призову і коли відбувається призов? Офіційний портал Києва: веб сайт. URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravoporiadok/viiskova_sluzhba/khto_pidliahaie_pryzovu_i_kol_y_vidbuvaetsia_pryzov.html (дата звернення 05.05.2019).

REFERENCES

1. Bailo Yu. V. Osoblyvosti poniattia «viiskovyi termin» (semantychnyi aspekt). *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. M. Hoholia. Ser. Filolohichni nauky*. 2013. Kn. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_3_13 (data zvernennia: 14.06.2019).
2. Vehesh A. I. Tradytzii ta novatorstvo ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponomii posttotalitarnoi doby : avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukrainska mova. Ivano-Frankivsk, 2010. 18 s.
3. Vilchynskiyi O. U stepu pid Avdiivkoiu : roman. Kharkiv : Folio, 2018. 187 s.
4. Viiskovi zvannia i ranhy. Instytut istorii Ukrainy : veb sait. URL: <https://tinyurl.com/uwdfpw3> (data zvernennia: 14.06.2019).
5. Gadzhnet. Vikipediia : veb sait. URL: <https://tinyurl.com/u758x6u6>. (data zvernennia: 14.06.2019).
6. Dihai T. Yak ne ya, to khto? *Zolota pektoral* : veb sait. URL: <https://zolotapektoral.te.ua/%D1%8F%D0%BA-%D0%BD%D0%B5-%D1%8F-%D1%82%D0%BE-%D1%85%D1%82%D0%BE/> (data zvernennia: 14.06.2019).
7. Imennyky zahalni i vlasni: veb sait. URL: http://online-hw.com/content/s_t-pravila/zagalni-vlasni.html (data zvernennia 03.06.2019).
8. Neliubyn L. L., Dormydonov A. A., Vasylichenko A. A. Voenni perevod y eho osobennosty : uchebnyk voennoho perevoda (obshchyi kurs). Moskva : Voenyizat, 1981. 379 s.
9. Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy. Zahalni Polozhennia: punkt 7: Zakonodavstvo Ukrainy: veb-sait. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (data zvernennia 05.05.2019).
10. Khto pidliahaie pryzovu i koly vidbuvaetsia pryzov? Ofitsiinyi portal Kyieva: veb sait. URL: https://kyivcity.gov.ua/bezpeka_ta_pravoporiadok/viiskova_sluzhba/khto_pidliahaie_pryzovu_i_koly_vid_buvaetsia_pryzov.html (data zvernennia 05.05.2019).

Стаття надійшла до редакції 26.09.2019 р.